

ورجاوند، پرویز. تهران: نشر قطره، چاپ اول، ۱۳۷۸، ۳۸۹ صفحه.

منطقه قفقاز به عنوان یک منطقه ژئوپلیتیک مهم در عرصه سیاست جهانی مطرح می‌باشد. این منطقه علاوه بر اهمیت ژئوپلیتیک بسیار، دارای هویت فرهنگی و تمدن کهن و ژرف نیز می‌باشد.

منطقه قفقاز همواره نزد روسیه تزاری از اهمیت بسیار برخوردار بوده و به این لحاظ جنگ‌های متعدد و طولانی بر سر این ناحیه در قرن ۱۹ و ۱۸ بین ایران و روسیه رخ داده است. به لحاظ اهمیت ژئوپلیتیک و نیز منابع نفتی، قدرتهای خارجی و بخصوص اروپاییان همواره سعی داشتند در این منطقه حداقل به طور غیرمستقیم حضور داشته باشند.

کتاب ایران و قفقاز: اران و شروان، حاوی هیجده مقاله ارزنده از نویسندگان و محققان فرهیخته کشورمان می‌باشد که جنبه‌های تاریخی، فرهنگی، باستان‌شناسی، اجتماعی و ادبی سرزمین و مردمان منطقه قفقاز را مورد بررسی و مطالعه قرار داده است. به علاوه این کتاب شامل عکس‌های نادر از بعضی مساجد و شهرهای تاریخی ناحیه قفقاز و نقشه‌های تاریخی آن ناحیه در دوران مادها، هخامنشی‌ها، اشکانی‌ها، ساسانی‌ها، سامانی‌ها - سلجوقیان - خوارزمشاهیان، ایلخانیان، تیموریان، صفویان، افشاریه، زندیه و قاجاریه نیز می‌باشد.

در اینجا به لحاظ اهمیت موضوعات مقاله‌ها، عناوین آنها به ترتیب درج در کتاب آورده می‌شود:

۱. سختی کوتاه پیرامون قفقاز      عنایت‌الله رضا
۲. توران و ایران      فریدون جنیدی
۳. پیوند دیرپا و تاریخی سرزمین «اران» و ایران از دوران ماد تا زمان تجزیه آن در عهد فتحعلیشاه به روایت نقشه      علی‌اکبر محمودیان
۴. آذربایجان و ایران      عنایت‌الله رضا
۵. تاریخ از تهاجم و همسایه‌آزاری عثمانیان سخن می‌گوید      فیروز منصوری
۶. رخداد‌های فراموش شده از ترک‌تازی‌های عثمان پاشا در تبریز      یحیی ذکاء
۷. نقش امپریالیسم انگلیس در جدا شدن سرزمین‌های قفقاز از ایران      ن. نجم‌آزاد
۸. نامه عباس میرزا به شیخ‌علی خان بیگلربیگی قبه و دربند      امین ریاحی
۹. امانت یا تاراج؟      جمشید کیانفر
۱۰. اسنادی چند درباره خیزش مردم نخجوان برای پیوستن دگرباره به ایران      پرویز ورجاوند
۱۱. پیشینه کهن زبان و شعر فارسی در سرزمین اران و شروان      امین ریاحی
۱۲. نظامی، پایه‌گذار مکتب شعری گرامی و عشقی      عبدالحسین نوایی
۱۳. ردیابی زبان‌های ایرانی در قفقاز، گویش تاتی یا آرانی      یحیی ذکاء
۱۴. یک دوبیتی «آذری» از سده هفتم هجری و معنای آن      یحیی ذکاء
۱۵. معرفی نقوش پیش از تاریخ قوبوستان یا (گوبوستان) و مقایسه آنها با نقش‌های لرستان و سفالینه‌ها      پرویز ورجاوند
۱۶. کتیبه‌ها و سنگ‌نوشته‌های فارسی در سرزمین اران و شروان (جمهوری آذربایجان) از قرن پنجم تا چهاردهم      پرویز ورجاوند

۱۷. مجموعه شکوهمند قلعه شیروانشاهان در باکو پرویز ورجاوند
۱۸. پیوندهای ریشه‌دار و دیرپای فرهنگ ارمنی با فرهنگ ایرانی پرویز ورجاوند
- شایسته است یادآوری شود مقاله «نقش امپریالیسم انگلیس در جدا شدن سرزمینهای قفقاز از ایران» نوشته آقای ن. نجم‌آزاد (فقاہتی) به لحاظ استفاده از بیش از سی منبع و مأخذ ارزشمند و تجزیه و تحلیل دقیق علمی، بسیار خواندنی و مستدل است. از این رو بخشی از نتیجه متقن آن در اینجا آورده می‌شود.
- «... دولت انگلستان در تسلیم کردن قفقاز و خصوصاً گرجستان به روسیه تزاری نتیجه اقتصادی مهمی هم در نظر داشته است؛ و آن اینکه نزدیکترین راه بازرگانی مستقیم ایران را از طریق دریای سیاه با اروپا قطع کرده، تجارت ایران را به انحصار خود درآورد. در واقع، جدایی گرجستان از ایران - که روس‌ها پس از چندی واردات کالاهای اروپایی را نیز از آن طریق به ایران ممنوع ساختند - سبب انتخاب راه زمینی عثمانی (ترکیه)، یا سوریه و عراق کنونی، از طرف بازرگانان و در نتیجه افزایش حمل و نقل گردید. این تغییر مسیر ضمن اینکه صادرات و در نتیجه تولیدات کشور را با رکود قابل توجهی مواجه ساخت باعث تشدید فقر و بیکاری شد و واردات روسیه و انگلستان را، که کشتی‌هایش به‌طور منظم به اقیانوس هند و خلیج فارس رفت و آمد می‌کردند، غیر قابل رقابت نمود. از آنجا که روسیه کالای زیادی برای صدور نداشت و حتی بیشتر واردکننده کالا از ایران بود، انگلستان با پرداخت حق گمرکی ناچیز پنج درصد، یکه‌تاز بازار تجارت ایران گردید. ورود بی‌وقفه منسوجات انگلیس به بازار ایران که بخش اعظم صادرات آن کشور را تشکیل می‌داد و ابتدا به مبلغ ناچیز و بهای تمام شده و گاه کمتر به فروش می‌رسید، سبب شد که صنایع پارچه بافی کشور ما که در سراسر ماوراءالنهر و قفقاز و حتی اروپا شهرت داشت، از بین برود...».